

Otthonok és örökségek

Ablakom a tengerre néz. Karnyújtásnyira az öböl zöldesüst vize. Egykor, mondják, a gögös Velence flottáját javították itt. Mert fenyő az van máig bőven ennek a nagy adriai szigetnek partszegélyein éppúgy, mint meredek kaptatóin. Fenyő és szőlő. S a lapályos völgy-széleken művészettörténeti ábráknak beillő aprócska, főhéher városok. Mindennel, amivel egy városnak a lagunás metropolis fénye idején rendelkeznie kellett. Az autók lenyűgöző. S tíz perc alatt a sikátorok közt bolyonghatok, de úszhatom is, bármely ponttól bármely pontig, ha kedvem tartja; vagy hűvös ivókban ízlelhetem a tengerpart minden italát.

Az otthonról szólni nem rossz helyzet az otthonlanságé. Mert nem szeretnék itt lakni, élni, otthon lenni. Dolgozni, írni, gondolkodni meg tán egyáltalán nem tudnék. Pedig csönd van. A motorcsónakot kitiltották, a táskarádió rég a bazári jólét jele, s a nagy, fémesre dukkózott kocsik némán alszanak a városkát övező szállodák parkolóinak fái alatt. Az autók használati cikk, s berugott gázzal száguldozni tizenéveseknek sem sikk többé.

De éppen ez a rezervált csönd! Szép lehetett valaha itt az élet. Szép és nehéz. A kicsinyke csacsival együtt kellett cipelni a terhet a hegynek föl; a hajóácsoknak pedig izmaikat keményre feszítve emelgetniök a faragott szálfát; a paraszt meg szinte örökkévaló azonossággal vájta a kifogyhatatlan követ tenyérnyi szőlőkertjének földjéből, hogy teraszt formáljon belőle így szerzett talaja védelmére. A jóízű és tevékeny zajnak most nyoma sincs. A helyiek alkalmazkodtak „vendégeik” igényéhez. S azok pihennek, idegeiket nyugtatják, regenerálják magukat „a magasabb életminőségre”. Szemben a napárnyas parton csak néha mozdul egy-egy halványbarna akt; a szállodák teraszain arcok révednek illatos pipafüstből a semmibe; s az asztalok közt, ritmikusan ismétlődéssel, középkorú nők hordozzák körül hivalgó szoliditással szabott, pasztelesen omló öltözéküket.

Egy szertartás folyik itt. Szürke és szegényes, jelkép és utalás nélküli. A magába fordult, a magára zárult, a magával tehetetlen jólété, mely önkörén túl célt többé nem ismer. Munkájával, tevékenységével nem tud mihez kapcsolódni benne az ember. Kitekinthető nem mondhatja: teszi ő is a maga dolgát, meg én is; nem igazi, nem élő emberi együttes ez. Rím, ritmus, paralell, metszőpont nincsen itt dolgaink között. (A jugoszláv Bácskában tartott művelődéstörténeti előadásaimat honorálták meghívóim — remélem, immár barátaim — ezzel a tiznapos tengerparti szobával.)

Az erkélyajtóban ülök. Tiszta, rendes penziószoba; a szokásos ágygal, képpel, pohárral, székekkel, asztallal. Nem nézek hátra, nem akarom látni. Mint az alföldi szék, oly sivár, idegen, terméketlen. Örökség nélküli. Az igazi otthon, ha egy szegyet, egy krajcárt sem kapott is hozzá elődeitől az ember, egy jó mozdulatot sem megteremtéséhez, megszerzéséhez semmiféle szervezettől, hatóságtól, mindig örökség. Útrabocsátó környezetének, megjárta életútjának öröksége. Negyvenen alul vágyakban él az ember otthonát illetően — negyvenen felül a vágyak enyhe resignációjában: ha majd egyszer módom lesz rá; ha egyszer módom lett volna rá. Pulpitust például mindig szerettem volna, hogy ne kelljen folyvást leülni, ha szobája hosszát mérve egy-egy mondatot tovább jutott

az ember. De hát a mesteremberek kiokítottak, olyan bútordarab nincs is, s ha volna is, minék.

Szállodai szobában, üdülői szálláson nemcsak írni, de olvasni, sőt még „tartózkodni” sem tudtam soha. Közel voltam a harmincöthöz, midőn elszántam, nyaralok én is. Befizettem, s a kapott céduláról nem kis megütközéssel olvashattam, egy Bernáth nevű soha sem látott, soha sem hallott kollégámmal egy szobában leszek két hétig boldog. De ha már benne voltam, elutaztam. A szoba kicsi volt, a két fekhely vége érte egymást. Az ebédlőben vadidegen emberek ügyelték árgusan, maradékok is a gulyás sűrűjéből. A falitáblán meg kiírva, hogy délután hattól nyolcig ismerkedni kell, egy neves művész dalolása közben. Útitáskám föl se nyitva, a következő vonattal csendesen hazautaztam, s Bernáth kollégámat nem ismertem meg soha.

Aztán, hogy nőtt Panka lányom — kései gyerek, negyvenes voltam már —, mégis csak nyaralnom kellett. Társai táltos meséiből, a nagy modern piaci misztikumból („micsoda klassz volt”) mégsem zárhattam ki. A Balaton! A mi büszkeségünk? A mi szégyenünk? Szociológusaink nem forognak eleget e zsibongó partokon, ahol áll egész áldott nap állami áldással s szép internacionalizmussal a félmonetáris, félnaturális, kötön aluli adás-vétel. Nem mintha igazán kedvük telne benne. De hát dühödten és elszántan, harsányan és ordenáren Élményt kell begyűjteni, megszerezni az Év Értelmét, a következő nyárig. Ha, mondom, tudoraink kicsit valóságosabban, azaz a lélek valósága oldaláról is figyelnek napjaink múlását, a hazai élet egyik legnehezebb kérdését ragadhatnák meg itt. Az általános életideál ijesztő, forma, értelem, cél nélküli voltát. Önelvűség hiányát, utánzat jellegét. Mert, persze, nem elsősorban s nem is igazában az erotikai zsibvásárról van szó. Az csak kiütkező, egy a jelenségek azonos szövevényéből.

Elvénültem, sötéten látok, konzervatív vagyok? Meglehet. A Dunántúl ama két kisvárosában jártam iskolába, amely tán a pannon tájakon is leginkább tradíciós és formás. S a parasztságnak az a rétege és miliője indított el, melyet a néprajz (remélem: egykori) művelői nem nagyon szoktak kedvelni. Siratót nem énekel, szürben nem járt, lakodalomban nem verte be egymás fejét, s az *ádó* mást is inkább csak emlegette, mint itta. De birtokában volt egy nem lényegtelen történeti tudásnak és gyakorlatnak. Állandósult világában a folytonos újulásnak. Házeit már a kiegyezés után cserépre vette, a századelőtől műtrágyázott, s valamilyen újságra szinte minden házban előfizettek. Öntudata volt ennek a rétegnek; saját függetlenségének mélyre ivódott s féltékenyen őrzött, okos akarása. Jómódú volt, de keményen megdolgozott érte. Egy rövid része e faluknak, az enyém is, együttesen kapott első Józseftől vagy harmadik Károlytól nemességet. Isten tudja mit fizettek ki nekik ily nehezen és olcsón Bécsből; talán egy jó csorda marháat, talán egy igazhitű labanc cselekedetet. A telek, persze, maradt jobbágy nagyságnyi, csak az *ns* (nobilis) került szépenévű elődeim (Laskay, Dancs, Gálos, Esztergályos, Timóth, Forintos...) möring- és egyéb levelére. Dolgozni, bár védettebb biztonságérzettel, éppoly keményen kellett továbbra is. Történetírásunk alighanem megállapítja majd, az 50-es évek egyik nagytávú balfogása éppen az volt a társadalmi és gazdasági, az erkölcsi és munkarendi struktúra tekintetében,



A farkasréti ház erkélyén

hogy nemcsak beépíteni nem tudta, hanem szétzilálta, szinte szántszándékkal elidegenítette ezt a réteget. Kispolgárius volta miatt, állítólag.

Való igaz, „pógár”-nak mondta magát ez a réteg, nem parasztnak. De micsoda gyermek történeti szemlélet az, amely örül egy gazdag tapasztalatú fejlődési láncszem hiányán, s „az ösközöségből a szocializmusba lépést” szerencsésebbnek tartja, mint a történeti grádusok nevelő, tudatemelő sorozatát! A személyi kultuszt nemcsak megszenvedte s elhárította, de mélyen meg is vetette ez a réteg, amely templomában sem tűrte meg a hazug pátoszt s az édeskés érzelmességet.

A parasztyerek ezekben a kis száz-százötven házas falukban, melyek kőhajításnyira sorakoznak a Rába- és Marcal-völgyben, szinte minden lakást megjárta a jövődjére döntő nyolcadik-tizedik évéig. Nem a különleges bútorok és szokások élnek emlékezetemben, hanem a szerves összhang emléke. A zártságnak és nyitottságnak, a telítettségnak és kiegészítés vágyának, a magában megálló rendnek és ösztönszerű hiányérzetnek sugalló egyensúlya. Az ódon födeles-fiókos láda benső együttesbe illeszkedett a helyi asztalos friss almáriumával meg a színes kedvű Bécsből ideszármazott vidáman ketyegő faliórával. Mindenről érezte, tudta az ember, milyen használati igényt s érzelmi szükséglet elégít ki.

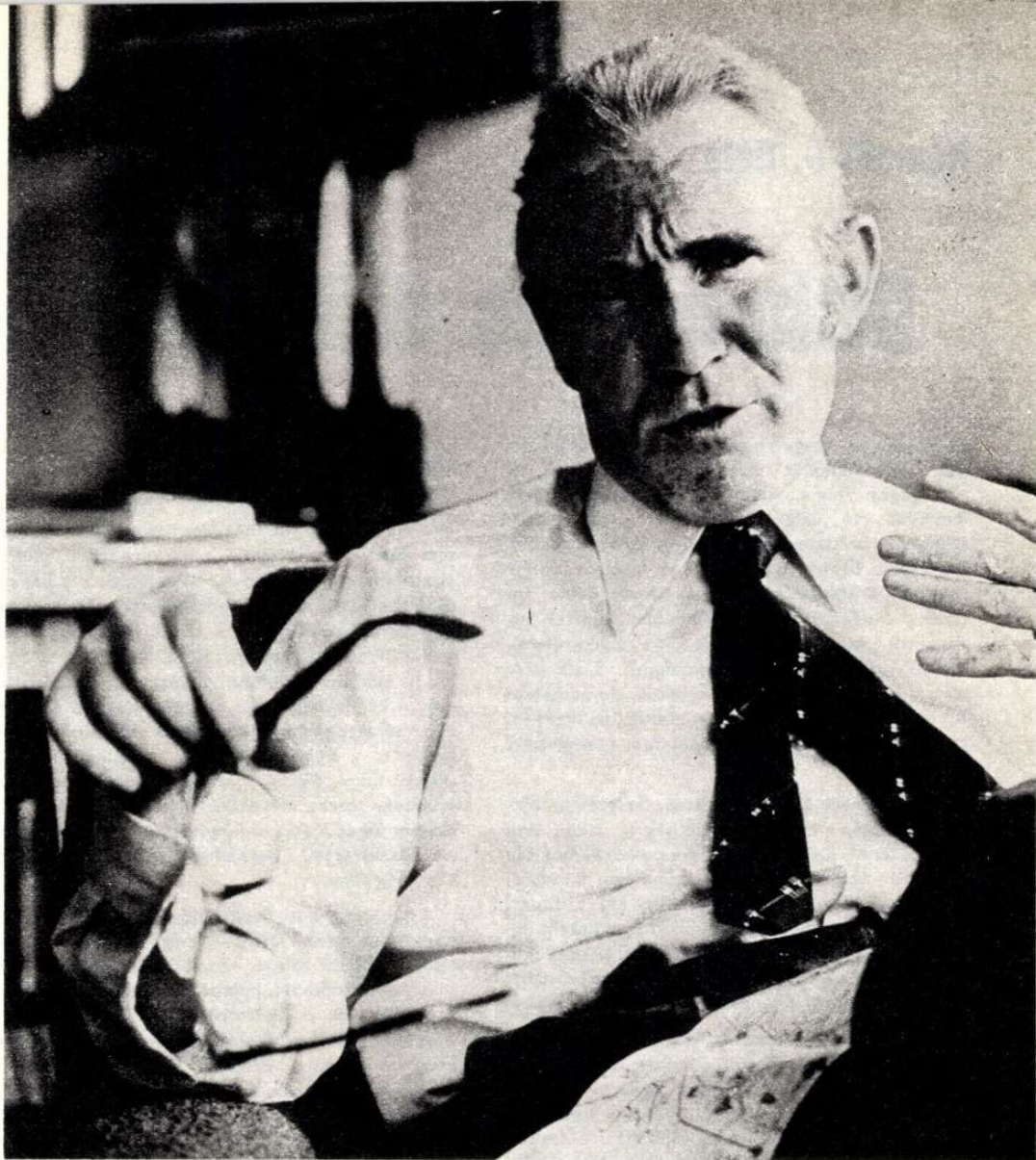
Sa kisvárosok megismételték ezt az élményt; csak hogy magasabb fokon. Sokan s éppen a „népies” világból elítélnék majd ezért a „magasabb fokért”. Az értéket azonban, melyet hosszantartó, evolútív életforma hozott létre, gondolom, nem meg- és letagadni kell, hanem átalakítva átplántálni, vagy legalább tanulságában kamatoztatni. Biciklivel jártunk be falunkból Sümegre, a gimnáziumba. Délutánonként azonban egy-egy osztálytársam otthonában, a Padányi Bíró Márton palotája körüli kúria-soron otthonosan fedeztem föl ugyanazt a nyugtató szerves formát, csak hogy sokkal tágasabban, finomabb vonalakkal,

szebb gesztusú szokásokkal. Kisfaludy Sándor aligha véletlenül indult Sümegről; de aligha véletlenül „kellett” a századközépi gazdag patricius posztógyárosnak, Ramasetter Vincének is itt állítani szép komolyságú szobrot. A kúria-sor lakói már rég hivatalnokok voltak, ki az erdésznél, ki a járásnál, ki a földhivatalnál, de ámbitusos házaik csöndes melankóliájú szobáiban ott lengett még a Deák-féle nemesség atmoszférája. A dzsentrí mucsai világának kiátkozása közben elfeledkeztünk a nemesség életformájának bensőséges hangjairól.

S ha Sümegen a történeti stílusok meg a nemesi s polgári életmód élő arányú összeolvadását láthattam, Kőszeg a hazai s a határon túli formák ötvözetét ajándékozta nekem. A Szent Jakab templom érintetlen gótikája alatt, s töredékes, naiv báju falképei között szivdobogva vártam a diákmiséken, hogy felzúgjon egy-egy diadalmas Händelfúga, s teljessé telítse a nehéz tölgyfapadok színes homályát egy-egy férfias áhítatú Lassus-motetta. Az evangélikusok gimnáziumának klasszicista előadótermében volt először részem élő kamarazenében, mégpedig ősigazi módon, kedvtelő házimuzsikusként, öreg bencés tanárral, fiatal patikus-sal, érettségiző diáklánnyal, szerény városi tisztviselővel a kották előtt. Zavart, tétova megindultsággal voltam tele, midőn elhangzott az első Bachszonáta, amit valaha is hallottam, kivált, hogy tetézte Brahms Négy komoly énekének megválthatlan szomorúsága. Ezért is, így is lehet hát összejönni az embereknek: nemcsak a zene — ez a szokás, ez a forma is mélyen megrendített, megragadott.

A különbözős gyönyörködtető egységét tanította nekem ez a város. Visszanézve tudom, itt lett, bármi félszeg féltudattal is, Közép-Európa végleges belső otthonom. Később, templom-nézve és temetésjárva, szlovén földön és Salzburgban, Kolozsváron és Trencsénben, Újvidéken és Brünneben ugyanazok a dallamok zengtek, amelyeket más-más dinamikával, színnel és szóval nyolckor a horvátok, kilenckor a németek, tízkor a magyarok ajkáról hallottam Kőszegen kiáradni a gazdag indázatú barokk portálok alól. Mindig harag fog el, ha Petőfit Lenau, Bartókot R. Strauss kisebbitésével magasztaljuk. Hát nem testvérek ők, hanem arénabeli vetélytársak?

De hétköznapiban is hasonlóra tanított ez a város. Utolsó szállásadóm Markovits Lincsi néni volt a Külső Várkörön. Ura szőlősgazda, a horváton kívül alig is beszélt valami nyelvet. Lincsi néni viszont született német anyanyelvű, de azt éppoly csodálatos panzichterséggel mondta, akár a magyart vagy a horvátot. Ha összeakadt német tanárunkkal, az öreg, ugyancsak határközeli Czinger Péterrel, hegyezhettük a fülünket, vajh melyik nyelven folyik köztük a diskurzus. Első szobája — ebben laktunk mi — magyar ágyvetésű, de osztrákos elrendezésű; hátsó szobája viszont — ebben esős időben férje matatot naphosszat — lágy arcú, Ljubljánában kelt szentképek arzenálja. Horváth volt Lincsi néni, vagy német vagy magyar? Igaz ember volt, az bizonyos. A bögre tej várt bennünket reggel, pedig nem is volt benne az egyezésben. (Előiskolám ugyan a különbözős természetszerűségére már falumból is volt. Egészen magyar volt a falu, de csak négyötöde katolikus, egyötöde zsidó. Harmadik Károly s Mária Terézia alatt, a gráci út forgalmasodása idején telepedtek le ez utóbbiak, s teljesen egybecsiszólódott a két elem. A plébánia tőszomszédságában állt a kis zsinagóga; s mi természetszerűen jártunk át pénteken este gyertyát gyújtani az átellenben lakó Goldékhoz. Aggregények voltak és szegények; az egyik korán nyugdíjba küldött könyvelő, apám iskolatársa. Esténként, a háború éveiben, el nem aludtam volna, míg meg nem hallgattam, mint hánnya-vetette az apám s a „Jákó bácsi” a londoni rádió azesti adását. Kobakkalapja börtasokban talán máig egykori házuk padlásán porosodik. „Mert ha hazajövünk, ilyet majd sokáig nem gyártanak” — mondta, mikor áthozta a tragikus út előestéjén.)



Siklós Péter felvételei

Persze, nem mindig baráti arccal oktatott azért Kőszeg. A parasztbirtok, bármi jól kezelte is apám, hosszú éveikig beteg anyám mellett, három gyerek taníttatására kevés volt. Ötödikes koromtól egyetemem végéig magam tartottam el magamat. Tanárain házitanítást szereztek s leltárrendezést meg másolat-ellenőrzést; és jó módú házaknál egy-egy fél éves ingyen kosztot is kiügyeskedtek számunkra. Akár emberséges szándék szülte is, akár hívságos karitás e segítéseket — megalázódásban sem volt általuk hiány. A polgármester unokaöccsöt legalább ne nyitott ebédlőajtóval s ne akkor ebédeltették volna, midőn osztálytársainak a konyhaasztalnál mérték a jötekonyságot. S a hosszú előneves garnizonparancsnok még csak arcrándulással sem vette tudomásul soha prezent kosztosai köszöntését. Társadalmi, politikai, közéleti igazságtalanság talán ezért jelenik meg számomra azóta is mindig a kiszolgáltatottság képében s az emberi méltóság megsértése a megalázódásában. A kiszolgáltatottság és megalázódás gyűlöletében.

A művészet- és művelődéstörténet adta meg később a fogalmat, ami e város otthonalkotó sugalmát nekem egybe foghatja: nőtt világ volt ez. Otthonának együtt kell növekednie az emberrel; nem terjedelemben — karakterben. Képe vonzódásainknak, vágyainknak, szorongásainknak, s talán-talán még rejtett büszkeségünknek is. Egyszer még diákéveimben, erdész ismerősömmel, módomból adódott látni az eszterházi kastély néhány termét. Milyen rideg lehet ezekben lakni, hasított belém az érzés a csodálat mellé. Később azután láttam a szobát is, amelyben a kastély megálmodója, Fényes Miklós herceg állítólag otthon lenni szeretett. Érzékelhetően a szükség ritmusa szerint szaporodtak föl benne a dolgok. Különböző vágásúak, mégis határo-

zott s összhangos jellegűek. A stílus karakterén úrrá lett a karakter stílus. A mai, a lakótelepi ember lakása talán azért marad oly gyakran csupán szállás, mert nem tud egymásba nőni gazdájával. Készen kapja alakját, működését, berendezését, s úgy is unja meg.

Pesti lakásoktól kevesebb otthon-sugalmat kaptam. Az Eötvös Collegium igazgatói szobája él bennem igazán ihletően. Keresztury Dezső itt tartotta velünk óráit. A nagy ablakokon áradt be a szeptemberi nap, a kerítés előtt óriás lombú hársak, s a város zaja halk morajlássá olvadt egybe. Tartásos-mértékes fotelokban vettük tanárunkat körül; a falakon sem iratos szekrény, sem könyves polc. Képek; jó portrék és tájképek; nem sok, mindössze öt-hat. S három-négy diszkrét kicsi faliszőnyeg. A lágyan világító falfelületek finom arányú ritmust alkottak velük. És újra hitelesítették, amit tudós Bergson-fordító kőszegi irodalomtanárom vélt, amidőn a rentház boltíves szobájából a Puszták népéért a könyvtárba szaladt: „Az ember szobája nem könyvtár, főleg nem könyvraktár.” A szép fal az otthon egyik fő berendezési tárgya és karakterhatározója. A nagy művészettörténész, Fülep Lajos kollégista koromban egyszer képeket mutatni elvitt bennünket egy tartózkodó eleganciájú gellérthegyi lakásba. Csupa alacsony, egy-két polcos állvány a falak körül. Egyikünk hiányolta a könyves falakat. A literátor házigazda visszafogott iróniával mosolyodott ránk: „Bizonyítsam, hogy szeretem a könyvet és olvasok?” Amidőn aztán már a történések tudományához számították a nevem, tapasztaltam, az a könyv nincs éppen soha kéznél, amelyre szükségem van. Könyvtári, kopott, nem „öltözteti”, nem barátságosítja a szobát. Inkább



lakó boldogtalan öregasszonynak napi kétórás menetgyakorlatát, aki azt hallotta ki valami előadásból, akkor marad ruganyos, ha kemény sarokkal kemény lépéssel kemény parketton napi két órát jár. A Ferencvárosban egy szegény vak élt fölöttem, aki éjszaka szöges bottal végezte kör-sétáját asztala körül. De az legalább nem akart ruganyos maradni, s néha félóra múltán elfáradt. Még egy keserű nekifutás; időrabló, favágó lektorálások, fordítás-ellenőrzések, kiadás-előkészítések tömege. S közben tudományosan behozni azok előnyét, s ütemben maradni azokkal a szerencsésebbekkel, akiknek (mondjuk így) a Sors eleve egyetemi, intézeti helyeket testált. Megvolt, igaz, az a jóérzés, lehetséges főnökeimnek nem mutattam be soha, kritika címén, aranyat, tömjént és mirrhát. Egyedül Komlós Aladáról, aki maga is peremre szorult, de barátságát exkommunikációmban is híven tartotta, szoltam mindig (bogáncsos) „hó-dolattal”.

A ház, persze („negyvenen fölül rezignáció”) a Sashegy városnak hátat fordító meredélyébe vésvé, nem egészen olyan lett a ráépített emelettel sem, mint akkor, ha „igazán lett volna mód”. De mint gyerekkoromban udvarunkból a Tátikára, úgy ért szemem most a földig mért ablakokon a Szabadság-hegy még erdős felére, s szép időben, másik oldalt — mint egykor majd a Rábáig — a Duna szalagján át szinte a Csepel-sziget aljáig. A „Hegyalja” lüktető forgalma, ha írás közben fölnezek, nyugtató életközelséget ad; ök is teszik a magukét s én is. S azt a temető hatalmas zöld lombrengetege, át-átzsongó bús énekszava is. Csak azt nem értem, a szocialista katonai temetésnek mért kellett átvennie a korábbi hadiak marciális vezényszóüvöltését, fúvósharsogását, lövöldözését. A katonahozzártatózóik szíve is, gondolom, ilyenkor a csendes megindultságáig.

Irigylem a grafománokat. Stendhal óvásának igazát, ha megvalósítani nem tudtam is, mindig éreztem: írni nem kötelező, de jól írni igen. Nem széplelkűen, persze; gondolatban, logikában, fogalomhasználatban. Negyedóránként fölállok. Illyés mondja valahol, csirkéket jó tartani, mert legalább etetésük alatt nem kell írni. Csirkém ugyan nincs, de egy-egy konnektor, képszög, kilincs igazítását (s legtöbbször végleges elrontását) gyakran érzem sürgősen szükségesnek. S milyen szívesen ültetek bokrot, s kötözöm a kerítést befutó vadszőlőt! Szinte minden cikknél, úgy érzem, újra kell tanulni a mesterséget. Íróasztalt nem is szereztem. Egy szépen fényezett tömör körislapot állítottam négy lábra, s ezzel vándorlok szobám különböző pontjaira. De ez is kevésnek bizonyult. A vesződés egy-egy cikkkel meguntatta nagy szobám; kivettem hát a szekrény felét a garderobából, s gyakran húzódok e néhány négyzetméteres cellába, hátha ott jobban megy. Talán ez a valódi oka annak is, hogy mindmáig nem tudok dolgozni, míg rend nincs a szobában, a lakásban. Persze, azért nemcsak ez.

Mindig késznek, befejezettek, zártak kell lennie egy otthonnak. Egy-egy szép, jövődőlő szövegnek, amelyhez sokszor jó elzárándokolni a boltba, hetekig keresi az ember a helyet. S a képek is. Mert minden új elem átrendezi az összes többi értelmét is. A képet szeretem. De csak az érett stílust. Egy Körösfői-Kriesch-kép bizonyosan hontalanná tenné. S mivel nagy mesterre sohasem lesz pénzem, részint kis mesterektől, részint régi jó másolatokból igyekszem választani. Egy provinciális bábú osztrák Caravaggio-másolatot addig-addig néztem, míg végre is falra került. Jean de Gross gyöngéd gyermekportréjának majdnem korbelti kópiaját is mindig megindultan figyelem. S a Képzőművészeti Főiskola egykori tanára, Bosznay István talán még csak „jeles” festő sem volt, de egy kivételes pillanatában a fontainebleau-i s az impresszionista hagyományt igaz lírával egyesítette „Őszi domboldal”-án.

A civilizációs eszközöket, éppúgy mint az életbe, szervesen kell beilleszteni. S lehet is, ha formásak,

arányosak. Egy televíziós készülék doboza legalább annyira fontos kérdés, mint a működése. Csak sznobok hiszik, hogy az a „modern”, ami szokatlan, torz, kihívó. A család belső légkörébe is csak formásságukon juthatnak a dolgok. Hagytam, hogy Panka átessék dackorszakában a popzenén. Egy-egy ironikus megjegyzés kíséretében még lemezt is kapott belőle. Az irónia fölborzolta, de azért megfogant benne. Aztán az asztalán felejtettem egy-egy könnyen fogható, szép borítójú klasszikust; s véletlen éppen az Ötödik Brandenburgi forgása alatt módoltam ki, hogy üldöggeljünk egy kicsit a téli szürkületben. Művészeti helyi beszédet nem tartottunk neki soha, de ha iskolában van, s én „titokban” átnézem magnetofon tekercseit, szinte múltba vetült irigység fog el: ha én ennyi zenét ismerhettem volna ennyi idős koromban.

De szeretem a civilizáció gépibb termékeit is; a jól dukkózott, formásra tervezett kocsit. S a vezetést, főleg szürkületben s éjszaka, egyedül, erdős-ligetes tájakon. A koncentrációnak, a magánynak és meditációnak olyan foka, aminőket csak a nagy zenei pillanatok adnak.

A fényképet viszont nem szerettem meg. Csak könyvillusztrációként kedvelem. Egyébként, kivált a személyre összpontosulóban valami szemérmertlent és vásárit, arányérzékhiányt és lélektelenséget sejtetek. Gyerekkoromban sem függött, s ma sem függ fénykép a lakásban. Reprodukciót talán még föltennék, ha már volna hozzá való keret. Németországba utazó barátaimat meg is szoktam mindig kérni, hozzanak a naumburgi Utá-ról képet. A tartózkodó szépség, a női varázs, a lelki előkelőség e tán leggazdagabb ábrázolásából egész gyűjteményem van már. Egyet-kettőt be is kereteztem nagygyúgyesen magam, s föl is akasztottam, persze, ahol csak én látom: kicsi író cellámban. Az íróportrét meg neveltségnek tartom: mért valljak ily primitív eszközökön át; s aztán hányat is kellene kitenni, s hányszor cserélni őket. Még mélyebb az idegenkedésem mind az úgynevezett, mind a valódi népi (ó ez a szó!) holmi kirakásával szemben. Egy gazdag, önelvű magatartáskultúra pitykévé silányítását, s paraszt őseim megcsúfolását látom benne. Múzeumban a helye, ha valódi; másutt forma és história nélkül szűkölködő entellektuellek bizonykodó vagy vállveregető sznobériája.

S a sznobizmus éppúgy átok alá esik, mint az exhibicionizmus vagy a szentimentalizmus. Nem búcsúzkodunk, s nem üdvözlünk csókkal. Apám még a háború idején is csak kezét fogott velünk. (Bizony államvezetőink is bölcsen cselekednének, ha szóváténnék külföldi barátaink előtt, hogy a magyarság többségében még jó, ha csak derűt vált ki a férficsók ölelős gyakorlása.) Cikkeimet a család nem olvassa, hisz érdeklődési körük más. Pankával egyszer meg akarta feleségem hallgattatni egy rádióelőadásomat. Tíz perc múlva a gyerek fölkel: „Csúnyán recseg a hangja”, mondta rólam tömören, s feleségem hagyta, hogy menjem. Megéreztek a helyzet neveltségességét és emélyét. Ha viszont beszélgetésbe kapcsolódhat, akár kettőnkébe, akár látogatókébe, nincs, ami elcsalogassa. Feleségem szigorú, ökonómiai tárgyyszerűségét egy-egy kritika befejezése után néha mégis igénybe veszem: meg nem rontott hallása éppúgy elutasítja az üres dicsériadát, mint a sértő indulatiaságot is.

Az idő múlik, s arra, amit megvalósítunk az otthon álmából, a lélek az ó furfangjával rátelepíti azt is, amit már sohasem valósítunk meg. Csakhogy melankólia alakjában. Aki otthonomba lép, ezzel a melankóliával is találkozik. Azt mondta egyszer az öreg Goethe: akkor derül ki, felnőtt-e a lélek, amikor az ember öregedni kezd; elfogadja-e méltósággal a másíthatatlant, vagy festett arcot próbálgat ellene. Figyelni akartam az öreg szavára mindig; ebben is. A fiatalosság ma divó igyekezetét elhárítottam, amikor már volt okom elhárítani. Talán ezért is szívlelnék viszonylag jól hallgatóim az egyetemereit.

mentegetőzöm hát filosz látogatóim előtt, de nem zsúfolom tele át sem futott kötetek könyvesfalával otthonomat.

Egyetem után nagy vargabetűt vett a pályám s otthonlehetőségem is. Napközi otthonok, kölcsönkönyvtárak, általános iskolák. S albérletek. Kültelki is, lichthófos is, budai villabeli is. S aztán, hogy megházasodtam, az összeköttetés nélküli ember akkor szokásos grádusa: társbérlet. Bár a Ferencváros egy bérkaszárnijában, belül kellemes levegős, kétszobás, valamelyest elkülöníthető. De félnapomat vette el vagy Panniét, a feleségemet, aki levelezőn épp a közigazgatást végezte, ha az egyre tevékenyebb kis Pankát mozogni akartuk vinni. A szokásos ügyvédi manipulációk és sápok s kegyetlenül nehéz kritikai kiadások (Arany műveiből) meghozták egy kis farkasréti ház emeletét. Kérni meg sem próbáltam; nemcsak, mert tudtam, eleve nem születtem az istenek kedvencének, hanem mert hoztam magammal: adj, de ne kérj, tartozhatnak, de ne tartozz, s akkor végy, ha a fizetség kész.

Tervezni, berendezni, elhelyezni: nagy passzió volt számomra mindig. Óh azok a garnitúrák! Akár a garniszállók. Eszi, nem eszi — s egy évtizedre otthonatlan az otthonában miattuk az ember. Tudom én, persze tudom én: „a széles igények kielégítése”. Legalább vegyíteni lehetne őket, szelektálni, szint előre kiválasztani. Mennyivel kevesebb munkaidő, munkaerő s ideg kellene vevő és eladó részéről a prospektusos-rendeléses megoldáshoz. De azért így is összeállt. Ám gyorsan kiderült: hatvannégy négyzetméter hiába osztanak három szobára, csak hatvannégy négyzetméter marad az: minden mozdulat áthallatszik; s a spórolós földémezés erősítve adta föl annak az alattunk